

УДК 37.016:808.1

Н. Р. Грицак,

кандидат філологічних наук, доцент, докторант
(Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова)
grycak78@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4744-7072

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЖАНРОВОГО АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ОГЛЯД

У статті простежено основні тенденції розвитку вітчизняної методичної думки щодо проблеми жанрового аналізу художнього твору. Окреслено етапи досліджень аналізу художнього тексту жанровим шляхом. Проаналізовано праці провідних методистів другої половини ХХ століття, які утверджували думку про важливість впровадження у шкільну практику викладання літератури жанрового аналізу. З'ясовано, що якісно новий період вивчення художнього твору жанровим шляхом розпочинається з 90-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: аналіз художнього твору, жанровий аналіз, шляхи аналізу художнього твору, родо-жанрова специфіка художньої літератури.

Вступ. Ключовим питанням у системі філологічної освіти є формування професійних компетенцій, що пов'язані з володінням уміннями і навичками аналізу художніх текстів. Переважно у шкільній (здебільшого й у вишівській) практиці викладання зарубіжної літератури вчителі використовують проблемно-тематичний, пообразний, композиційний, структурно-стилістичний, компаративний аналізи, які не увиразнюють жанрову сутність художніх текстів. Натомість жанровий аналіз відкриває нові горизонти пізнання художнього світу, адже вивчення генологічної природи художнього твору синтезує аналізи усіх поетикальних рівнів.

Постановка проблеми. Опанування жанровим аналізом художньої літератури, на нашу думку, дозволяє студентам виявляти й усвідомлювати правила, закономірності, моделі розвитку літературно-художніх явищ, розширяти горизонти власних дослідницьких можливостей.

Мета статті – розкритті тенденції розвитку методичної думки щодо проблеми жанрового аналізу художнього твору.

Виклад основного матеріалу. Перші спроби аргументувати доцільність застосування жанрового аналізу художнього твору зроблені науковцями-методистами у другій половині ХХ століття.

Ідеї основоположників української методики літератури П. К. Волинський, Т. Ф. Бугайко і Ф. Ф. Бугайко були етапним явищем у методичній думці. Одним із пріоритетних завдань у процесі аналізу художнього твору вчені вважали вивчення родо-жанрової специфіки, зокрема на прикладі драматичних і ліричних творів розкривали їхню жанрову своєрідність. Крім того, важливо, що, приміром, П. К. Волинський також застерігав учителів від шаблонного підходу до аналізу художнього твору, наголошуючи, що "аналіз вірша треба провести так, щоб забезпечити повне і глибоке розуміння його ідейного змісту, виявленого в образах" [1: 8]. Так поступово прогресивні діячі методичної науки утверджували думку про важливість впровадження у шкільну практику вивчення літератури жанрового аналізу.

Належні передумови для подальшого теоретико-методичного дослідження родо-жанрової специфіки художніх творів закладені в працях російських методистів у 70–80 рр. ХХ ст. В. Г. Маранцманом, по-перше, були запропоновані шляхи й форми вивчення літературних родів і жанрів, по-друге, дослідник їхню специфіку вивчення пов'язував з особливостями сприйняття читача. Учений стверджував, що ключовим прийомом при формуванні жанрової свідомості є зближення літературних родів і жанрів з різними видами мистецтва [2].

Питання жанрового аналізу порушував й О. Т. Васильківський. Дослідник, визначаючи напрямки жанрового аналізу художнього твору, наголошував, що "жанровий аналіз або штучно звужується (розглядають лише деякі особливості форми твору), або, навпаки, невиправдано поширюється майже на всю сукупність специфічних ознак форми і змісту" [3: 50].

В обґрунтуванні методології жанрового аналізу художнього твору чільне місце належить Е. М. Румянцевій, стаття якої була новаторською для свого часу, оскільки, по-перше, суттєво відрізнялась від методичних праць того часу, по-друге, підкреслювала необхідність застосування жанрового аналізу художнього твору в шкільній практиці. Увиразнимо основні положення методичних поглядів ученого:

- жанровий аспект аналізу допомагає виявити типологічні, історично стійкі фактори й особливості художнього твору;
- повноцінне осягнення твору мистецтва неможливе без певних уявлень читача про жанр, його характерні закономірності й порушення;

- аналіз в аспекті жанру дозволяє не тільки поглибити знання з літератури, але і сприяти вихованню естетичного смаку учнів, розумінню художнього твору як явища мистецтва;
- вибір письменником того чи іншого жанру відтворює його ставлення до зображуваного й орієнтацію на певну літературну традицію;
- вчителю важливо самому розкривати перед учнями межі, які відділяють твори різних жанрів одного й того ж автора або різних авторів [4: 168].

Також вперше Е. М. Румянцева увагу методистів зосередила на актуальній проблемі "уподібнення" школярами усіх художніх творів між собою. Так, учений підкреслює, що "у сприйнятті учнів, на жаль, нерідко твори, що вивчаються, уподібнюються один до одного: в усіх є образи, сюжет, описи, авторські відступи тощо" [4: 168].

Водночас варто підкреслити відмінність у поглядах українських і російських методистів щодо принципів впровадження жанрового аналізу (про цю особливість говорить й Н. В. Романишина). Вітчизняним методистам було притаманне, що проблемно-тематичний, подієвий, пообразний, комбінований, композиційний, структурно-стилістичний аналізи проводити з урахуванням жанрової своєрідності твору. Загалом ця тенденція збережена сучасними українськими методистами, винятком є, наприклад, дослідження Н. В. Романишиної. Натомість російські вчені-методисти здебільшого позиціонують самостійність жанрового аналізу художнього твору. Саме ця відмінність стала визначальною у пошуках нових шляхів аналізу художнього твору українськими і російськими вченими-методистами.

Отже, у 70–80-х рр. ХХ ст. у методичній науці вперше було обґрунтовано доцільність застосування у шкільному курсі жанрового аспекту аналізу художнього твору, що, відповідно, передбачало не лише поглиблене засвоєння учнями теоретико-літературних понять, але й розробку схем, алгоритмів жанрового аналізу художнього твору.

З 90-х рр. ХХ ст. у вітчизняній методиці починається новий етап досліджень шляхів аналізу художнього тексту. Насамперед, окреслимо загальнометодичні проблеми шкільного аналізу, які репрезентовані у працях Н. І. Гричаник, А. О. Вітченко, О. О. Ісаєвої, О. М. Ніколенко, Л. В. Мацевко-Бекерської, Л. Ф. Мірошніченко, Б. Б. Шалагінова, Ф. М. Штейнбука та інших (на прикладі вивчення зарубіжної літератури); Н. Й. Волошиної, В. П. Марка, А. Л. Ситченко, Є. А. Пасічник, Г. Л. Токмань та інших (на прикладі роботи з творами української літератури), але з урахуванням аналізу родо-жанрової специфіки художньої літератури.

Так, у посібнику "Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах" Є. А. Пасічник наголошує, що "виробити в учнів звичку аналізувати художній твір з урахуванням його особливостей, навчити їх бачити жанрову розмаїтість, художню неповторність літературних творів – одне з найважливіших завдань учителя літератури" [5: 291]. Актуальною є думка вченого, що "проте далеко не завжди у школі під час аналізу твору враховується його жанрова природа та своєрідність, особливості творчого бачення митця" [5: 291]. Висуваючи цю тезу, Є. А. Пасічник підкреслює той факт, що "врахування генеалогічної (жанрової) природи художнього твору – неодмінна умова аналізу твору в єдності змісту і форми" [5: 291].

Авторський колектив навчально-методичного посібнику "Наукові основи методики літератури" (2002), визначаючи принципи аналізу художнього твору, одним із головним називають принцип науковості, суть якого полягає в "проведенні аналізу твору з позиції сучасного літературознавства; врахуванні ідейно-художньої своєрідності вивчуваного твору, його родової та жанрової специфіки" [6: 25]. Також рекомендують аналіз художнього твору "будувати, виходячи з його ідейно-художніх особливостей та родової і жанрової специфіки" [6: 31]. Аналізуючи види літературних занять, учені зауважують, що "певний вплив на зміст і характер вступних занять має також і те, до якого роду й жанру належить твір, що читатиметься. Перед читанням драматичного твору учнів слід підготувати не тільки до сприйняття ідейно-тематичного змісту, а й провести бесіду про особливості викладу художнього матеріалу в ньому, композиції, прийомів творення характерів; визначити, чим п'єса подібна до епічного твору й чим відрізняється від нього" [6: 25].

Наступним важливим кроком у вивчення художнього твору з урахуванням родо-жанрової специфіки став підручник Л. Ф. Мірошніченко "Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах" (2000, 2007 і 2010). У ньому вчений репрезентує параграфи, які увиразнюють особливості вивчення епічних, ліричних і драматичних творів. Наприклад, розповідаючи про специфіку вивчення епічного твору, Л. Ф. Мірошніченко зазначає, що ця ділянка роботи вчителя повинна охоплювати три етапи: підготовчий, виконавчий, підсумковий, а також дослідниця "визначає методичні прийоми для розв'язання проблем, які сприятимуть ефективному вивченню епічних творів" [7: 282]. Учений-методист розмірковує й над проблемою шляхів аналізу епічних творів, акцентуючи увагу на тому, що обраний шлях аналізу залежить від тематичного блоку програми і кількості годин. Л. Ф. Мірошніченко застерігає майбутніх учителів-філологів від шаблонного підходу до аналізу

художнього твору, наголошує, що вчитель зобов'язаний звернути увагу на фактори, що впливають на вибір кожного з варіантів аналізу художнього твору в конкретній навчальній ситуації.

Розглядаючи проблему вивчення ліричних творів у старших класах, Л. Ф. Мірошніченко рекомендує уважно прочитати рубрику "Теорія літератури", лише після цього обирати шлях аналізу твору. Серед запропонованих методистом шляхів також є вивчення творів за темами, мотивами, жанрами. Учений наголошує, що "поетапне вивчення лірики може забезпечити така послідовність: рід – вид – жанр" [7: 317]. Отже, учений-методист радить майбутнім учителям-словесникам ознайомитися з усіма видами аналізу, які існують у літературознавстві.

Належні передумови для подальшого теоретико-методичного дослідження заявленої проблеми, хоча й опосередковано, закладені в наукових студіях О. О. Ісаєвої. Нею розкрито методологічні засади проблеми розвитку читацької діяльності школярів. Мова йде, насамперед, про монографію "Теорія і технологія розвитку читацької діяльності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури" (2003) [8]. Методистом було запропоновано систему ефективних методів, прийомів, видів, форм та засобів навчання, яка спрямована на розвиток читацьких умінь та навичок школярів. Безперечно, що апробована робота слугує не лише практичним підґрунтям глибинному аналізу художнього тексту (й жанровому зокрема), але й допомагає у вирішенні актуальної проблеми сьогодення – загального зниження читацької культури, сприяє відновленню культури книги, розвиває інтелектуальний, пізнавально-естетичний потенціал учнів та студентів.

Вагомий внесок у розвиток теорії аналізу художнього твору зробив А. Л. Ситченко. У контексті окресленої проблеми методист зосереджує свою увагу й на питанні "особливості навчання аналізу творів різного літературного роду й виду" та підсумовує, що в учнів "найвищим показником їхніх літературних знань і вмінь вважаємо здатність до адекватної інтерпретації художнього твору з урахуванням його родової й жанрової специфіки" [9: 34].

Питання, як вивчати епічний твір, порушено й у навчальному посібнику Ф. М. Штейнбука "Методика викладання зарубіжної літератури в школі" (2007). Головною тезою щодо аналізу художнього твору можемо вважати наступну думку: "Методична ефективність аналізу як епічних, так і драматичних та ліричних творів якщо і повинна спиратися на їхню родову чи жанрову природу, то радше у спосіб опосередкований, який дозволяє не йти "услід за автором", а привнести в аналіз щось таке екстраординарне, що дозволить побачити не тільки і не стільки розгортання ланцюжка подій, емоцій, суперечностей, скільки їхній глибинний зміст (що власне і становить суть та завдання аналізу художніх творів у школі)" [10: 222]. Отже, дослідник також активно виступає проти пасивного, шаблонного та схематичного вивчення художнього твору.

Роздуми щодо родо-жанрової специфіки художньої літератури в методичному дискурсі знаходимо й в посібнику Л. В. Мацевко-Бекерської "Методика викладання світової літератури" (2011), зокрема дослідниця наголошує, що "теоретичні аспекти літературної генології достатньо репрезентовані численними монографіями, фаховими публікаціями, тому варто зосередити свою увагу на методичному вирішенні цієї частини вивчення літератури" [11: 155]. Так, Л. В. Мацевко-Бекерська, узагальнюючи навчально-методичний досвід, надає такі методичні поради щодо цілісного осмислення епічного твору: заохочувати до індивідуального читання; здійснювати коментування незрозумілих слів, словосполучень тощо; складати план; застосовувати творчі форми, інтерактивні вправи та завдання. Отже, Л. В. Мацевко-Бекерська рекомендує традиційні навчально-методичні форми поєднувати з сучасними педагогічними технологіями.

Проблема аналізу художнього твору перебуває у колі інтересів Н. І. Гричаник. Дослідниця визначає головні тенденції навчання студентів аналізу твору, серед них актуальними, з погляду жанрового аналізу є такі: відсутність окремих практичних і лабораторних занять з тем дослідження; домінування традиційних методів, прийомів і видів навчальної діяльності, що значно гальмують процес вироблення у студентів професійно-методичних умінь і навичок аналізу прозових творів; ігнорування жанрової природи виучуваного твору значно звужує студентське розуміння його мистецької цінності [12: 39].

Цікавим є висновок Н. І. Гричаник щодо критеріїв сформованості вмінь аналізувати художні твори, до яких дослідниця відносить такі компоненти: теоретико-пізнавальний; предметно-діяльнісний; аналітико-синтетичний. Визначені критерії дозволили методисту обґрунтувати рівні сформованості вмінь студентів. Погоджуємось із Н. І. Гричаник, що саме вміння моделювати план-конспекти уроків різних типів і форм проведення, з урахуванням жанрової специфіки творів і розглядати художній текст у жанрово родовій специфіки, це, відповідно, достатній і високий рівень студентів.

Як бачимо, Н. І. Гричаник експериментально підтвердила доцільність використання жанрового аналізу художнього твору у професійній підготовці майбутніх учителів-словесників.

Отже, огляд науково-методичних праць на зламі ХХ–ХХІ ст. показує, що дослідники:

1) наголошують, що аналіз твору має будуватися з урахуванням його жанрово-родової специфіки, відповідно, утверджують науковий підхід аналізу літературного твору;

2) окреслюють основні напрямки реалізації цієї проблеми;

3) пропонуючи різнопланові шляхи аналізу, застерігають від шаблонного підходу до аналізу художнього твору, натомість рекомендують обирати результативну стратегію аналізу художнього твору, яка повинна викликати зацікавленість учня;

4) переважно не диференціюють форми, прийоми, види навчальної діяльності при аналізі різних жанрів.

Напрацьовані вітчизняною методичною наукою загальні підходи до вивчення родово-жанрової специфіки художніх творів розвинуті та увиразнені в науково-методичних студіях ХХ – початку ХХІ століття, насамперед, сучасних українських дослідників М. І. Васьків, Н. В. Романишиної, Л. В. Скорини, М. Е. Шульгун.

Цікаві матеріали подані у статті М. І. Васьків "Формування теоретико-літературних знань про роман як жанр на уроках української літератури в ЗОШ" (2008) [13]. Дослідник зосереджує увагу методистів на важливому питанні, а саме засвоєння учнями генологічних теоретико-літературних знань, наголошуючи при цьому, що якісне опанування вміннями та навичками їх використовувати "ускладнюється тим, що абсолютна більшість типів шкільного аналізу твору – проблемно-тематичний, пообразний, композиційний, структурно-стилістичний – не передбачає активного вивчення жанрової сутності літературних текстів" [13: 28]. Учений впроваджує думку, що саме "цілісний аналіз літературного твору дає найширші можливості для засвоєння генологічних теоретико-літературних знань та знань жанрової своєрідності кожного конкретного тексту" [13: 28]. Хронологічний огляд основних етапів і шляхів процесу формування теоретико-літературних знань про роман як жанр на уроках української літератури дозволив М. І. Васькову дійти висновку, що "процес засвоєння теоретико-літературного матеріалу має нерозривно поєднуватися з глибоким аналізом поезики пропонованих до вивчення у школі романів, який, своєю чергою, передбачає вміле застосування отриманих знань про жанрову сутність роману" [13: 32].

Узагальнення надбань з теорії та практики аналізу художнього твору представлені в навчальному посібнику Л. В. Скорини "Аналіз художнього твору" (2013), що покликаний, за словами автора, "навчити студентів аналізувати художній твір в цілому й окремі його компоненти та елементи: тематику, проблематику, художню мову, сюжет, композицію тощо" [14]. Важливо, що одним із завдань пропонованого посібника є "засвоєння технології аналізу твору в його родовій і жанровій специфіці", що відображено у відповідному розділі, зокрема "Аналіз родової, видової та жанрової форми твору".

Так, Л. В. Скорина рекомендує роботу з аналізом жанру художнього тексту проводити у три етапи: 1) визначити літературний рід; 2) у межах визначеного роду визначити його жанр, співвіднести твір з традиційними жанровими різновидами; при наявності авторської дефініції – перевірити її точність; 3) визначити жанрову своєрідність твору (жанрову традиційність чи новаторство); якщо твір не співвідносний з існуючими жанровими формами – уточнити і описати його жанрові форми [14: 399].

Л. В. Скорина визначає й головне завдання жанрового аналізу, зокрема "виявити, якою мірою жанрова форма сприяє розкриттю ідейного змісту твору, наскільки вона адекватна йому" [14: 400]. Водночас акцентує увагу на складних випадках генологічного аналізу, якими вважає "авторські жанрові підзаголовки, які не збігаються із сучасними уявленнями жанру" [14: 400]. Цілком погоджуємось із рекомендацією вченого, що "для правильного розуміння авторського задуму необхідно з'ясувати, як сприймав цей жанр автор і його сучасники" [14: 400]. Вважаємо за доцільне підкреслити наступну думку Л. В. Скорини, оскільки визначена ознака є однією із структурних елементів у нашій авторській орієнтовній схемі компаративного жанрового аналізу художнього твору. Цитуємо: "письменник свідомо застосовує жанр для вираження певного змісту, це визначає його ставлення до зображуваного, засвідчує орієнтацію на літературну традицію... творчу манеру письменника тощо" [14: 400–401].

Вагомою частиною цього розділу є детальний огляд ієрархії епічних, драматичних і ліричних жанрів, а також констатація найважливіших типологічних ознак жанрової структури художніх текстів. Так, приміром, Л. В. Скорина радить з метою спрощення жанрового аналізу лірики застосовувати "систему домінант, які характеризують певний ліричний різновид. Наприклад, основна увага зосереджена на сфері роздумів: якщо є мотиви елегійного (іноді баладного) змісту – це думка" [14: 387–388]. Крім цього, автор позиціонує думку, що "категорія жанру під час аналізу має менше значення, ніж категорія роду, але в окремих випадках знання жанрової природи твору допоможе в аналізі, вкаже, на які аспекти слід звернути увагу" [14: 402]. Дозволимо собі не погодитись з другою частиною наведеної цитати, адже на думку І. О. Денисюка "жанр як історично сформований синтез істотних властивостей змісту і форми ряду творів у певному їх структурному типі є відносною сталістю, спроможною до постійного оновлення, акумулятором досвіду поступальної еволюції мистецтва, способом існування літературного твору, закономірністю розвитку красного письменства" [15: 3].

Цікавою є стаття Л. В. Скорини "Формування умінь і навичок аналізу малої прози у вищих закладах (на матеріалі оповідання Валер'яна Підмогильного "Гайдамака")" (2015), яка містить практичні рекомендації, адресовані викладачам і студентам, щодо аналізу-інтерпретації малої прози. Автором запропоновано орієнтований алгоритм аналізу-інтерпретації, що складається з 11 кроків. Фаховий

інтерес у нас викликає власне 9 крок – аналіз жанрової форми, який передбачає розкриття специфіки жанру оповідання. Дослідницею окреслено формальні структурні елементи оповідання (одноподієвість, одна головна настроєва домінанта, один головний герой, мінімальна кількість другорядних та епізодичних персонажів) [16]. Щоправда, у своїх статтях Л. В. Скорина не пропонує ані методичних прийомів, ані форм і видів навчальної діяльності студентів щодо розкриття специфіки жанру оповідання.

Отже, запропоновані ідеї Л. В. Скорини безумовно допоможуть учителю-філологу організувати роботу з жанровим аналізом художнього твору, а студентам-словесникам розширяти горизонти власних дослідницьких можливостей і обрати оптимальний шлях осмислення художнього твору.

Помітним явищем у методичній науці стала монографія Н. В. Романишиної "Українська художня мала проза: теоретико-методичні аспекти вивчення" (2013) [17]. Ця праця є єдиною в Україні, в якій, по-перше, зосереджена увага на актуальній методичній проблемі, а саме, що "жанр або не визначається, або дається лише мікрожанрове визначення; обґрунтування жанротворчих чинників неточне, непереконливе; відсутнє чітке розмежування, наприклад, "оповідання" й "новели", "повісті" й "оповідання" та ін.; сюжет, проблематика, конфлікт, ідейний зміст творів розглядаються без органічного зв'язку з жанровими законами; проза низки письменників аналізується переважно на проблемно-тематичному рівні" [17: 12]. По-друге, автор аргументовано доводить, що "уміння аналізувати твір в аспекті жанру – важлива складова професійних знань та вмінь майбутніх учителів-словесників" [17: 12]. Саме тому Н. В. Романишиною обґрунтовано і репрезентовано методичну систему вивчення художніх творів малої форми жанровим шляхом аналізу, визначено особливості вивчення жанрово-видових форм художньої малої прози, окреслено методичні орієнтири формування генологічної компетентності майбутніх учителів української літератури і проаналізовано з урахуванням сучасних жанрових теорій оповідання, новели, художній нарис тощо.

Мету жанрового аналізу Н. В. Романишина вбачає в "осягненні внутрішньолітературного розвитку, т.зв. "літературної генетики" [17: 48]. Ефективним методичним засобом у розв'язанні цієї мети учений вважає осягнення студентами "теоретико-літературних відомостей, досвіду визначати жанр художнього твору, набутих у школі" [17: 49]. Цілком погоджуємось із Н. В. Романишиною, що пропедевтичне осмислення жанрової специфіки, яке закладається учням у логічній послідовності в середніх і старших класах, сприяє подальшому формуванню цієї професійної компетенції у студентів.

Визначальна особливість жанрового аналізу, на думку дослідниці, полягає у впливі на "активність реципієнта", оскільки, як правомірно підкреслює Н. В. Романишина, "жанр – низка втілених автором естетичних прийомів, з якими частково знайомий читач; читання художнього твору певного жанру ґрунтується на спадкоємності сприйняття" [17: 49].

Заслуговує на увагу представлені орієнтовні методичні схеми аналізу оповідання, новели, художнього нарису тощо. Учений рекомендує проводити жанровий аналіз творів малої прози за таким етапами: визначити родову основу твору; охарактеризувати загально-видові ознаки; увиразнити конкретно-жанрову специфіку; окреслити індивідуально-авторську модифікацію; вписати художній твір аналізованого жанру у генологічну свідомість творців та споживачів культури [17: 52].

Звернемо увагу на подану рекомендацію Н. В. Романишиної, зокрема "вчитися уточнювати жанр краще на "взірцевих" творах, які представляють еталонну жанрову модель" [17: 52].

Дослідниця пропонує низку прийомів та видів навчальної роботи студентів. Наведемо найцікавіші з них: написання твору за законами белетристичного жанру; відбір методичного забезпечення, написання структури семінарського заняття у 10 класі; створення студентами власної методичної моделі уроку, на якому визначання жанрової природи твору було б основною складовою аналізу.

Ефективність реалізації жанрового аналізу малої прози Н. В. Романишина вбачає в особливих методичних прийомах аналізу, серед них: схоплення найперше "цілокупності думки" автора, що впливає одразу, не подрібнюючись; оцінка невеликого об'єму в аспекті особливої змістовності (стягнутості всієї розповіді в один вузол); пояснення феномену досягнення автором конструктивності, динамічності, сконцентрованості художньої енергії на мінімальній площі [17: 520].

Вважаємо, що однією з цінностей дослідження Н. В. Романишиної є вивчення питання пошуку спільностей та відмінностей у жанрових утвореннях за типологічним принципом. Слушним є твердження методиста, що "якщо навчити студентів використовувати метод типології, аналізуючи твори малих жанрів українських письменників певного історико-літературного періоду, вони зможуть визначити спільні та диференційні структурні й функціональні ознаки в оповіданнях, новелах, нарисах ..., їх жанрових модифікаціях, розширяючи уявлення про стійкі (константність), повторювані (репродуктивність) та еволюційно змінні (лабільність) атрибути жанру" [17: 65].

Отже, Н. В. Романишина, узагальнивши здобутки попередніх десятиліть, уперше в історії методики літератури накреслила основні напрямки вивчення художніх текстів малої прози шляхом жанрового аналізу. Впровадження та урахування цих методичних матеріалів, по-перше, сприяє збагаченню науково-методичного інструментарію, по-друге, є надзвичайно важливим для формування професійної

компетенції майбутніх учителів-словесників, по-третє, створює простір для подальших науково-методичних розвідок.

Заслугують на увагу практичні рекомендації у статті М. Е. Шульгун "Жанрова динаміка: методика вивчення (на матеріалі роману Д. Данилова "Опис міста")" (2016), у якій подано поетапне пояснення студентам аналізу художнього твору в аспекті його жанрової неповторності. Розглянемо запропоновані дослідником етапи. На першому етапі М. Е. Шульгун радить викладачам аргументувати студентам вибір художнього твору для жанрового аналізу. Так, на думку вченого "саме Д. Данилов випробовує традиційні структурні принципи травелогу й одночасно оновлює код метажанру" [18]. На другому – повторити визначення "жанр", охарактеризувати специфічні типологічні ознаки жанру "подорожі" з урахуванням його жанрових модифікацій, що сформувалися у сучасній літературі. Для успішної реалізації цього етапу навчальної роботи студентів М. Е. Шульгун розроблено алгоритм навчальних дій:

1. Проаналізувати типові структурні ознаки жанру подорожі.
2. Виокремити типові елементи жанру "подорожі" у романі Д. Данилова "Опис міста".
3. Визначити основні вектори оновлення ознак жанру "подорожі" у романі.

Для уявлення авторської специфіки жанру твору вчена рекомендує під час аналізу використовувати такі види робіт: аргументувати вибір географічного орієнтира; пояснити читацькі сподівання; дати відповідь на питання "навіщо здійснюється подорож?".

Здійснений студентами поетапний жанровий аналіз роману Д. Данилова "Опис міста", правомірно зазначає М. Е. Шульгун, показує, що "авторові вдалося в межах досліджуваного жанру не тільки успадкувати наявні традиції, але й оновити даний жанр" [18].

Значимим є висновок ученого, зокрема "жанровий аналіз художнього тексту є важливим і необхідним інструментом розвитку предметної складової професійної компетентності майбутнього вчителя словесності; він формує вміння об'єктивного осмислення особливостей жанрової форми, її поетики (способу побудови); вчить розуміти через структуру твору певну авторську естетичну концепцію дійсності" [18].

Отже, запропонований М. Е. Шульгун покроковий алгоритм жанрового аналізу художнього твору, по-перше, розкриває можливості цього виду аналізу, по-друге, сприяє усвідомленню студентами як загальні типологічні ознаки жанру під впливом авторської свідомості, національних традицій, менталітету, соціально-історичних і економічних обставин тощо втілюються в індивідуально авторську національну варіацію того чи іншого жанру.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз методичної спадщини засвідчує, що у методиці літератури аргументовано доцільність вивчення художнього твору в жанровому аспекті, накреслено певні напрямки цієї роботи. Як самодостатній напрямок вивчення художнього твору жанровий аналіз утверджується на початку ХХІ століття в дослідженнях Н. В. Романишиної. Водночас сучасній шкільній та вишівській практиці бракує цілісної методичної моделі вивчення жанрової природи художнього твору в компаративному аспекті, що передбачає створення алгоритмів, схем та методичної системи компаративного жанрового аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Волинський П. К. Вивчення творчості П. Г. Тичини в середній школі / П. К. Волинський. – 2-е вид, доп. і перероб. – Київ : Рад. шк., 1947. – 84 с.
2. Маранцман В. Г. Анализ литературного произведения и читательское восприятие школьников. / В. Г. Маранцман. – Л. : ЛГПИ им. А.И. Герцена, 1974 – 176 с.
3. Васильківський Т. О. Жанровий аналіз літературного твору / Т. О. Васильківський // Рад. літературознавство. – 1976. – № 2. – С. 50–61.
4. Румянцева Э. М. Анализ художественного произведения в аспекте жанра / Э. М. Румянцева // Пути анализа литературного произведения : [пособие для учителя] / Под ред. Б. Ф. Егорова. – М. : Просвещение, 1981. – С. 168–187.
5. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : [навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти] / Є. А. Пасічник. – К. : Ленвіт, 2000. – 384 с.
6. Наукові основи методики літератури : [посібник для студ. Вузів] / Н. Й. Волошина, О. М. Бандура, О. А. Гальонка та ін.; Під ред. Н. Й. Волошиної. – К. : Ленвіт, 2002. – 344 с.
7. Мірошніченко Л. Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах : [підручник] / Л. Ф. Мірошніченко. – К. : Видавничий Дім "Слово", 2010. – 432 с.
8. Ісаєва О. О. Теорія і технологія розвитку читацької діяльності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури : [монографія] / О. О. Ісаєва. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. – 380 с.
9. Ситченко А. Л. Теоретико-методичні засади аналізу художнього твору в шкільному курсі літератури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теорія та методика навчання (українська література)" / А. Л. Ситченко. – Київ, 2005. – 43 с.
10. Штейнбук Ф. М. Методика викладання зарубіжної літератури в школі : [навчальний посібник для студ. вузів] / Ф. М. Штейнбук. – Київ : Кондор, 2010. – 313 с.

11. Мацевко-Бекерська Л. В. Методика викладання світової літератури : [навчально-методичний посібник] / Л. В. Мацевко-Бекерська. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 320 с.
12. Гричаник Н. І. Аналіз сучасного стану сформованості вмінь студентів здійснювати розгляд епічних творів у процесі вивчення курсу "Методика викладання зарубіжної літератури" / Н. І. Гричаник // Вісник Черкаського університету. Серія "Педагогічні науки". – 2018. – Вип. № 6. – С. 38–43. – Режим доступу : <http://ped-ejournal.edu.edu.ua/article/view/2567/2714>.
13. Васьків М. І. Формування теоретико-літературних знань про роман як жанр на уроках української літератури в ЗОШ / М. І. Васьків // Вісник Запорізького національного університету. Серія : Філологічні науки. – 2008. – № 2. – С. 27–33. – Режим доступу : http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/fil_2008_1_2/2008-26-06/vas.pdf.
14. Скорина Л. В. Аналіз художнього твору : [навчальний посібник для студентів гуманітарних спеціальностей (філологія, літературна творчість, журналістика)] / Л. В. Скорина. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. – 424 с.
15. Денисюк І. О. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. / І. О. Денисюк. – Львів : Каменяр, 1999. – 280 с.
16. Скорина Л. В. Формування умінь і навичок аналізу малої прози у вищих навчальних закладах (на матеріалі оповідання Валер'яна Підмогильного "Гайдамака") / Л. В. Скорина // Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки. – 2015. – № 25. – С. 101–118. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuF_2015_25_16.
17. Романишина Н. В. Українська художня мала проза: теоретико-методичні аспекти вивчення : [монографія] / Н. В. Романишина. – Рівне : ТзОВ "Принт Хауз", 2013. – 576 с.
18. Шульгун М. Е. Жанрова динаміка: методика вивчення (на матеріалі роману Д. Данилова "Опис міста") / М. Е. Шульгун // Economics, Management, Law : Socio-Economical Aspects of Development : Collection of Scientific Articles. Volum 2. Psychology. Pedagogy and Education. – Edizioni Magi – Roma, Italy. – 2016. – P. 262–265. – Режим доступу : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10720>.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Volyn'skyi P. K. Vyvchennia tvorchosti P. G. Tychyny v serednii shkoli [Studying P. Tychnya's Creative Activity in Secondary School] / P. K. Volyn'skyi. – 2-e vyd, dop. i pererob. – Kyiv : Rad. shk., 1947. – 84 s.
2. Marancman V. G. Analiz literaturnogo proizvedeniia i chitalatel'skoe vospriiatie shkol'nikov [Analysis of Literary Work and Readers' Perception of Pupils] / V. G. Marancman. – L. : LGPY im. A. I. Gercena, 1974 – 176 s.
3. Vasylykivskiy T. O. Zhanrovyi analiz literaturnogo tvoru [Genre Analysis of Literary Work] / T. O. Vasylykivskiy // Rad. Literaturoznavstvo [Soviet Literary Criticism]. – 1976. – № 2. – S. 50–61.
4. Rumianceva E. M. Analiz hudozhestvennogo proizvedeniia v aspekte zhanra [Literary Work Analysis in the Genre Aspect] // Puti analiza literaturnogo proizvedeniia [Ways of Analyzing a literary Work] : [posobie dlia uchytelia] / Pod red. B. F. Egorova. – M. : Prosveshheniie, 1981. – S. 168–187.
5. Pasichnyk Ye. A. Metodyka vykladannia ukrai'ns'koi' literatury v serednikh navchal'nykh zakladakh [Methodology of Ukrainian Literature Teaching in Secondary Educational Establishments] : [navchal'nyi posibnyk dlia studentiv vyshhykh zakladiv osvity] / Ye. A. Pasichnyk. – K. : Lenvit, 2000. – 384 s.
6. Naukovi osnovy metodyky literatury [Scientific Foundations of Literature Methodology] : [posibnyk dlia stud. vuziv] / N. I. Voloshyna, O. M. Bandura, O. A. Gal'onka ta in.; Pid red. N. I. Voloshynoi'. – K. : Lenvit, 2002. – 344 s.
7. Miroshnychenko L. F. Metodyka vykladannia svitovoi' literatury v serednikh navchal'nykh zakladakh [Methods of World Literature Teaching in Secondary Educational Establishments] : [pidruchnyk] / L. F. Miroshnychenko. – K. : Vydavnychi Dim "Slovo", 2010. – 432 s.
8. Isaieva O. O. Teoriia i tehnologiiia rozvytku chytats'koi' diial'nosti starshoklasnykiv u protsesi vyvchennia zarubizhnoi' literatury [Theory and Technique of Students' Reading Activity Development in the Process of Foreign Literature Studying] : [monografiia] / O. O. Isaieva. – K. : Vyd-vo NPU imeni M. P. Dragomanova, 2003. – 380 s.
9. Sytchenko A. L. Teoretyko-metodychni zasady analizu hudozhnogo tvoru v shkil'nomu kursu literatury [Theoretical and Methodological Basis of Literary Work Analysis in the School Literature Course] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia dokt. ped. nauk : spets. 13.00.02 "Teoriia ta metodyka navchannia (ukrains'ka literatura)" / A. L. Sytchenko. – Kyi'v, 2005. – 43 s.
10. Shteynbuk F. M. Metodyka vykladannia zarubizhnoi' literatury v shkoli [Methods of Foreign Literature Teaching in School] : [navchal'nyi posibnyk dlia stud. vuziv] / F. M. Shteynbuk. – Kyiv : Kondor, 2010. – 313 s.
11. Matsevko-Bekers'ka L. V. Metodyka vykladannia svitovoi' literatury [Methods of Foreign Literature Teaching in School] : [navchal'no-metodychnyi posibnyk] / L. V. Macevko-Bekers'ka. – L'viv : LNU imeni Ivana Franka, 2011. – 320 s.
12. Grychanyk N. I. Analiz suchasnogo stanu sformovanosti vmin' studentiv zdiisniuvaty rozgliad epichnykh tvoriv u protsesi vyvchennia kursu "Metodyka vykladannia zarubizhnoi' literatury" [Analysis of Contemporary State of Students' Skills of Learning Epic Works in the Process of Studying "Methods of Foreign Literature Teaching" Course] / N. I. Grychanyk // Visnyk Cherkas'kogo universytetu. Seriia "Pedagogichni nauky" [Cherkasy University Herald: "Pedagogical Science"]. – 2018. – Vyp. № 6. – S. 38–43. – Rezhym dostupu : <http://ped-ejournal.edu.edu.ua/article/view/2567/2714>.
13. Vatskiv M. I. Formuvannia teoretyko-literaturnykh znan' pro roman yak zhanr na urokakh ukrai'ns'koi' literatury v ZOSH [Forming Theoretical and Literary Knowledge of the Novel as Genre at Ukrainian Literature Lessons in Secondary Educational Establishments] / M. I. Vaskiv // Visnyk Zaporiz'kogo natsional'nogo universytetu. Seriia :

- Filologichni nauky [Journal of Zaporizhzhia National University. Pedagogical Science]. – 2008. – № 2. – S. 27–33. – Rezhym dostupu : http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/fil_2008_1_2/2008-26-06/vas.pdf.
14. Skoryna L. V. Analiz hudozhn'ogo tvorcu [Analysis of Literary Work]: [navchal'nyi posibnyk dlia studentiv humanitarnykh spetsial'nostei (filologii, literaturna tvorchist', zhurnalistyka)] / L. V. Skoryna. – Ternopil' : navchal'na knyga. – Bogdan, 2013. – 424 s.
15. Denysiuk I. O. Rozvytok ukrai'ns'koi' malo' prozy 19 – poch. 20 st. [Development of Ukrainian Short Prose in the 19 – Beginning of the 20th Century] / I. O. Denysiuk. – L'viv : Kameniar, 1999. – 280 s.
16. Skoryna L. V. Formuvannia umin' i navychok analizu malo' prozy u vyshhykh navchal'nykh zakladakh (na materialy opovidannia Valer'iana Pidmogylnogo "Gaidamaka") [Forming of Short Prose Analysis Skills in Higher Educational Establishments (on the Basis of Valerian Pidmohylnyi's Story "Haidamaka")] / L. V. Skoryna // Visnyk Cherkas'kogo universytetu. Seriya : Filologichni nauky [Cherkasy University Bulletin : Philological Sciences]. – 2015. – № 25. – S. 101–118. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UIRN/VchuF_2015_25_16.
17. Romanyshyna N. V. Ukrai'ns'ka hudozhnia mala proza : teoretyko-metodychni aspekty vyvchennia : [monografiia] / N. V. Romanyshyna. – Rivne : TzOV "Prynt Hauz", 2013. – 576 s.
18. Shul'gun M. E. Zhanrova dynamika : metodyka vyvchennia (na materialy romanu D. Danylova "Opys mista") [Genre Dynamics : Methods of Learning (on the Basis of D. Danylov's Novel "City Description")] / M. E. Shul'gun // Economics, Management, Law : Socio-Economical Aspects of Development : Collection of Scientific Articles. Volum 2. Psychology. Pedagogy and Education. – Edizioni Magi – Roma, Italy. – 2016. – P. 262–265. – Rezhym dostupu : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10720>.

Грицак Н. Р. Методические основы жанрового анализа художественного произведения: ретроспективный обзор.

В статье рассмотрены основные тенденции развития отечественной методической науки относительно проблемы жанрового анализа художественного произведения. Выделены этапы исследований анализа художественного текста жанровым путем. Проанализированы работы ведущих методистов второй половины XX века, которые утверждали мысль о важности внедрения в школьную практику изучения литературы жанрового анализа. Выяснено, что качественно новый период изучения художественного произведения жанровым путем начинается с 90-х гг. XX века.

Ключевые слова: анализ художественного произведения, жанровый анализ, пути анализа художественного произведения, родо-жанровая специфика художественной литературы.

Hrytsak N. R. Methodical Basis of Fiction Genre Analysis: Retrospective Survey.

The article focuses on the principal tendencies of the development of the national methodological thought concerning the problem of fiction genre analysis. The stages of fiction analysis studies as a genre are outlined.

The studies of the leading methodologists of the second half of the twentieth century who consolidated the importance of introducing the genre analysis teaching literature into the school practice are analyzed. The ideas of the Ukrainian methodology founders of literature P. K. Volynskyi, T. F. Buhaiko and F. F. Buhaiko were a milestone phenomenon in the methodological thought. The scholars considered the study of genus and genre specific, on the base of dramatic and lyrical works revealing their genre originality as one of the priority tasks in the process of fiction analysis.

The expediency of the usage of the fiction analysis as a genre aspect in the school course was firstly substantiated in methodical science in the 70s and 80s of the XX century. Methodists start working on the development of schemes, algorithms of fiction genre analysis.

It is defined that based on genre analysis a qualitative new period of fiction learning began in the 90s of the XX century. General methodical problems of school analysis are highlighted in the works of N. I. Hrychanyk, A. O. Vitchenko, O. O. Isaieva, O. M. Nikolenko, L. V. Matsevko-Bekerska, L. F. Miroshnychenko, B. B. Shalahinova, F. M. Shteinbuk and others (on the base of learning foreign literature); N. Y. Voloshyna, V. P. Marko, A. L. Sytchenko, Y. A. Pasichnyk, H. L. Tokman and others (on the base of Ukrainian literature works).

In the scientific and methodical works at the turn of the XX – XXI centuries, scholars outline the main directions of this problem proposing various ways of analysis, warning against a patterned approach to the fiction analysis and recommending choosing an effective strategy for analyzing fiction to interest students. Scientists-methodologists confirm that the analysis of the fiction should be based on its genre-generic specifics. Based on the achievements of national methodical science general approaches of learning generic-genre specificity of fiction have been developing and enriching in the scientific-methodical studios of the 20th – beginning of the 21st centuries especially in the works of modern Ukrainian scholars, such as M. I. Vaskiv, N. V. Romanyshyna, L. V. Skoryn, M. E. Shulhun.

Key words: fiction analysis, genre analysis, ways of fiction analysis, genus and genre specific of fiction.